

EVOLUȚIA ISTORICĂ A OBLIGAȚIILOR FISCALE ÎN SPAȚIU CARPATO-DANUBIANO-PONTIC, ÎN PERIOADA MEDIEVALĂ

Vladimir VASILIȚA,

*master în drept, doctorand, Șef al Serviciului juridic al Academiei
„Ștefan cel Mare” a MAI*

Adriana MARIAN,

*master în drept, consultant principal al Secției juridice a Ministerului
Infrastructurii și Dezvoltării Regionale*

Rezumat

Fiscalitatea este un fenomen remarcabil în economia de piață prin pârgurile tradiționale de care dispune în realizarea veniturilor statului, dar și pentru dezvoltarea, modernizarea și prosperarea unei societăți. Impozitele au fost cunoscute încă din antichitate, iar în urma acestei analize vom observa evoluția lor pe teritoriul țării noastre, dezvoltându-se printr-un proces complex și durabil.

Cuvinte-cheie: obligații, impozite, taxe, tribut.

Résumé

La fiscalité est un phénomène essentiel dans l'économie du marché grâce aux moyens qu'elle nous offre pour le développement et la prospérité de la société. Les impôts ont été connus encore depuis l'antiquité et après cette analyse on va observer leur évolution dans notre pays, car ils ont eu un processus de développement assez complexe.

Mots-clés: obligations, les impôts, les taxes, l'hommage

Introducere. Impozitele în spațiul românesc își au amprenta odată cu destrămarea comunei primitive, apariția proprietății private, scindarea societății în clase sociale, dezvoltarea forței de producție și a relațiilor marfă-bani, apariția statalității și crearea aparatului de stat cu scop de soluționare a conflictelor dintre clase, dar și protejarea intereselor economice, comerciale etc.

Metodele și materiale utilizate. În procesul elaborării acestui articol au fost utilizate următoarele metode, cum ar fi: metoda istorică – studiind fenomenele istorice cum au evaluat în cursul timpului într-o ordine cronologică; analiza – prin intermediul căreia am examinat amănunțit problemele cu privire la obligații; sinteza – îmbinând mai multe elemente pentru obținerea unui rezultat general; comparației – care ne permite să analizăm două sau mai multe procese, aspecte. Materialele utilizate ce au servit la constituirea acestei lucrări sunt monografiile cercetătorilor autohtoni, români.

Rezultate obținute și discuții. După retragerea romană, așa-numită aureliană (în a. 275), comunitățile daco-romane și-au continuat existența pe teritoriul vechii Dacii, în condițiile istorice noi. Timp de un mileniu, societatea s-a confruntat cu o serie de triburi migratoare, care au invadat pe rând teritoriul Daciei: goții (în a. 295-297), hunii (în a. 376), avarii (în a. 567), slavii (sec. VI), bulgarii (în a. 679), ungurii (în a. 896) etc. Popoarele migratoare, în perioadele pătrunderii lor, erau într-o stare de organizare tribală, inferioară formei de organizare a băștinașilor. Preocuparea lor de bază era jaful, iar populația învinsă era obligată la plata tributului (o parte din produsele câmpului, vite).

Documentele istorice atestă că statele medievale românești s-au format pe parcursul unei perioade îndelungate, și anume la începutul și mijlocul sec. XIV, în urma unor condiții interne dar și externe favorabile: formarea relațiilor feudale, creșterea demografică a populației, creșterea economiei, extinderea relațiilor comerciale etc. Pe lângă cele menționate, au existat și unele personalități remarcabile, cu o capacitate organizatorică și militară ca: Basarab I., Bogdan I. ș.a.

Sistemul fiscal din această perioadă este conturat în funcție de statutul individului în societate. Astfel, boierimea, drept clasă privilegiată a societății, se bucura de imunitate fiscală, în schimb, erau nevoiți să fie credincioși și supuși autorității supreme, să participe la Sfatul domnesc sau la Adunarea generală, să vină la oaste cu vasalii săi. Din pătura privilegiată făceau parte și slujitorii cultului religios, care la fel erau scutiți de impozite [1, p. 50].

Cea mai numeroasă categorie socială erau țăranii, supuși diferitor obligațiilor fiscale – produse, bani sau prestații de muncă. Dărilor în produse sau *dijmele*, mai erau numite *desetine*, care se percepeau în **vite, pește, cereale, albinărit**. Prestațiile în muncă față de stat erau numite munci sau slujbe (erau de la 3 la 12 zile), în aceste zile țăranii participau la construcția drumurilor, cetăților, morilor. Dărilor în bani era un impozit personal, din diferite taxe, din răscumpărarea *dijmelor* sau *slujbelor*. Inițial, acest impozit a fost numit **bir** și era stabilit în funcție de situația socială a persoanei [2, p. 78]. În Țara Românească, țăranii mai erau obligați să îndeplinească *boierescul*, iar în Transilvania, acesta se numea *robotă*. Tot în Transilvania țăranii munceau gratuit o zi pe an la secerat și cosit [3, p. 45]. Suplimentar, țăranii plăteau agenților administrativi și judiciari, care se ocupau de infractori.

Este de menționat că, în această perioadă, domnitorul, în calitate de șef al statului, era împuternicit cu cele mai importante atribuții, dintre care și fiscale, stabiile *dărilor*, de comun acord cu Sfatul domnesc stabiile *birul*, acorda scutiri de dări. Un rol remarcabil îl avea „**Marele vameș**”, care era unul din dregători care aduna veniturile din vămile țării.

La începutul secolului XV situația se agravează în Transilvania, țăranii

erau supuși la tot mai multe dări față de stat, boieri și cler. Situația grea a țăranilor transilvăneni a provocat o mare răscoală la Bobâlna în 1437. Pentru a înăbuși tulburările, nobilimea maghiară, secuii și sașii și-au unit eforturile. Uniunea celor trei categorii privilegiate a și creat baza sistemului politic din Transilvania, excluzând românii ortodocși din viața politică a țării [3, p. 152].

Secolul XV se caracterizează printr-o mulțime de războaie duse împotriva otomanilor pentru independența țărilor române. Spre mijlocul secolului al XVI-lea, în Principatele Române se instaurează suzeranitatea otomană, astfel, în acest context, este de menționat că principatele române, datorită capacității înalte de apărare nu au fost transformate în pašalâcuri otomane. În schimb, erau obligate la plata haraciului și diferitor dări către sultan.

Legislația islamică prevedea patru categorii de surse ale veniturilor statului otoman, printre care cea provenită din perceperea dărilor de la populația non-musulmană supusă otomană (**ahl-i zimma**), de la comunitățile non-musulmane legate de sultanul otoman printr-un act de reciprocitate (**musta'min**), de la populațiile non-musulmane care își răscumpărau pacea și de la vama percepută negustorilor non-musulmani. Principiile legislative islamice stabileau și direcțiile de consum al acestor venituri:

- pentru solda și înzestrarea oastei care luptă împotriva non-musulmanilor;
- pentru subvențiile dregătorilor militari, judecătorești, religioși;
- pentru plata serviciilor de menținere a ordinii publice;
- pentru lucrările în folosul public (poduri, drumuri, canalizări).

Categoriile de venituri menționate au ocupat un prim loc în sistemul financiar otoman, dintre care fac parte și *haraciul* țărilor române, însăși legislația islamică face trimitere la bunurile plătite pentru *răscumpărarea păcii*.

În comparație cu alte state, în Țările Române s-a aplicat un regim politic particular, chiar și din punct de vedere financiar, populația celor trei state a fost încadrată în statutul de *zimmî*, fără ca acestea să-și piardă individualitatea statală. Dacă la sud de Dunăre obligațiile financiare ale non-musulmanilor erau îndeplinite individual, iar responsabili de executarea lor erau dregătorii locali otomani, în Țările Române sarcinile fiscale erau îndeplinite colectiv, iar răspunzători de aceasta în fața statului otoman erau domnitorii [4].

Unii istorici menționează că primul *haraci* plătit de Țara Românească a fost în 1394, de către Vlad Uzurpatorul după bătălia de la Rovine, apoi de către Mircea cel Bătrân, în urma expediției lui Mehmed I în 1417. Lipsit de susținerea statelor europene, domnitorul a fost nevoit să ceară pace, astfel, în schimbul unui tribut de 3.000 de galbeni, otomanii garantau integritatea țării, instituțiile, credința și limba [5, p. 67].

În Moldova, istoricii consideră că primul tribut a fost plătit de Petru Aron, în 1456 în valoare de 2.000 de galbeni [6, p. 251]. Însă, persistă ideea că

relația de vasalitate între Moldova și Poarta Otomană s-a instaurat în 1512, printr-un tratat încheiat între Bogdan al III-lea și Selim I prin care Moldova își păstrează statalitatea în schimbul unui tribut anual de 4.000 de galbeni, 40 de cai, 40 de șoimi de vânătoare și acordarea ajutorului militar [1, p. 66].

Odată cu instaurarea dominației otomane asupra Țărilor Române, s-a agravat situația țăranilor, care erau supuși numeroaselor obligații. În Transilvania, se plătea regalității darea în bani, prestau lucrări publice la cetăți, drumuri; bisericilor – *dijma*; nobilimii – *censul* (de regulă în bani), daturile sau darurile, munca, numită apoi *zile de robotă*, *dijma* din porci și albiți. În Țara Românească, țăranii erau obligați la cens, daruri, muncă, *dijma* din porci și albiți și datul oilor. Obligația în muncă a fost stabilită o zi pe an, în 1437, la seceră sau coasă, iar până în 1514 s-a ajuns la o zi pe săptămână [7, p. 100].

O personalitate remarcabilă a acestei perioade este Vlad Țepeș supranumit Dracula, domn al Țării Românești, care până în 1459 trimitea anual tribut în valoare de 10.000 de galbeni de aur, iar în anul 1462 Poarta a cerut, pe lângă tribut, să-i aducă neapărat 500 de băieți. Prin urmare, domnitorul refuză să trimită acest număr de băieți, ceea ce a dus la tulburarea relațiilor dintre Poartă și domnitor, iar în vara acestui an sultanul atacă țara [8, p. 116].

În anul 1524, în Țara Românească, Radu de la Afumați reia domnia cu sprijinul boierilor închinându-se în fața Porții și acceptând majorarea tributului de la 12.000 la 14.000 de ducați [9, p. 111].

În prima jumătate a secolului al XVI-lea are loc majorarea semnificativă a haraciului în Moldova, de la 10.000 de galbeni în 1538 la 53.389 de galbeni între 1574-1575 [4]. Aceste majorări se datorează atât crizei otomane, cât și inițiativei de sporire a haraciului venit din partea domnitorilor, care nu urmăreau în primul rând apărarea țării, ci a scaunului pe care îl ocupau, sau într-o formă mai restrânsă efectele luptelor interne pentru tron.

Împuternicit cu atribuții de colectare a diferitor dări în Țara Românească și în Țara Moldovei era unul din dregători „**Marele Vistier**”, pe când în Transilvania sistemul fiscal avea în frunte un **trezorier** [3, p. 55].

La începutul secolului al XVII-lea, Imperiul Otoman își exercită autoritatea, mai mult formal, acceptând domni aleși de țară, scad darurile și chiar nepercepând haraciul. În această perioadă crește semnificativ rolul boierimii în conducerea statului, având privilegii fiscale, erau scutiți de unele dări. Un cronicar din secolul al XVII-lea vorbește despre boierimea moldoveană ca de „**niște lupi flămânzi ... care despuiau pe bieții oameni mai rău decât tâlharii**” [7, p. 155]. În urma celor relatate, observăm atitudinea răutăcioasă a boierimii din acea perioadă față de țăranime, care sunt apăsați de o fiscalitate excesivă cauzată în cea mai mare parte de feudalii locali.

Dacă în secolul al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea boierimea dispunea de imunitate fiscală, în anul 1636 Vasile Lupu i-a impus la plata birului. În

a doua jumătate a secolului, după răscoala Țărilor Române, regimul otoman se accentuează, astfel, cerințele Porții cresc considerabil. Cu excepția haraciului, sporesc peșcheșurile, darurile. Așadar, feudaliilor li s-au impus dări ca: goștina, darea cailor, desetina. Clerul era obligat să plătească dări atât în folosul statului, cât și în folosul mitropoliei și episcopiei. Nemeșii, fiind micii proprietari de pământ, erau impuși la o dare specială „nemeșească”, precum și la plata altor dări: sulgiul, darea de unt, miere. Curtenii, fiind o categorie privilegiată, la fel erau supuși obligațiilor fiscale – *desetina, darea cailor*. Țăranii, ca pătura cea mai numeroasă, plăteau dijma față de feudali, față de stat, prestațiile față de stat fiind de vreo 5 ori mai mari comparativ cu perioada precedentă. Țăranii erau obligați la renta în muncă care se mărește de la 12 la 24 de zile pe an.

În Țara Românească, în anul 1688 a fost ales domn Constantin Brâncoveanu. El a avut una din cele mai lungi domnii din istoria țării și, totodată, una din cele mai tragice. Pe timpul domniei sale, a inițiat reforma fiscală, în anul 1701 bazată pe generalizarea „*ruptei*”, de a încheia înțelegeri cu un grup de contribuabili prin care mulțimea dărilor era înlocuită cu o sumă fixă, plătită la anumite termene (4 termene în cazul reformei date). Reforma fiscală de la 1701 a dus la creșterea numărului contribuabililor din Țara Românească, dar și la eliminarea, în mare parte, a abuzurilor săvârșite de numeroșii dregători cu atribuții fiscale.

În anul 1710, ca domn al Moldovei a fost investit Dimitrie Cantemir, care în perioada de domnie a întreprins o reformă fiscală, reducând o serie de dări ce apăsau mica boierime și țărănime, precum: *birul steagului, dădiile mazililor, dijma pe miere*.

După campania ruso-moldo-turcă din vara anului 1711 de la Stănilești, în Țările Române s-a instaurat regimul turco-fanariot. Regimul a fost constituit începând cu anul 1711 în Moldova și 1716 în Țara Românească, autonomia lor fiind grav afectată. În urma acestor schimbări, domniile fanarioți erau numiți direct de la Constantinopol, durata domniilor fiind în general scurtă, numirea și confirmarea fiind remunerată de o sumă mare de bani – mucarerul mare și mucarerul mic.

O personalitate remarcabilă a acestei perioade a fost Constantin Mavrocordat, printre primii domnitori fanarioți, ce a implementat modernizarea societății în Moldova și Țara Românească. La 7 februarie 1741 emite un Hrisov domnesc, ce prevedea un vast program de reforme ale mai multor domenii printre care și cel fiscal.

Reforma fiscală înfăptuită de Constantin Mavrocordat prevedea desființarea impozitului pe vite mari cornute (văcăritul), a cuniței (impozite pe cai), pogonăritului (impozite pentru fiecare pogon cu plantație de viță-de-vie ce echivala cu o jumătate de hectar), și stabilirea unui impozit unic, achitat

în patru rate. Suma birului, care revenea unei familii, era de 105 parale (5 parale alcătuia „rășura” – plata pentru persoanele care strângeau impozitul). În cadrul fiecărei localități suma totală era împărțită la plată conform averii fiecărei familii. Cei care dispuneau de avere mai mare plăteau mai mult.

Prin reforma sa fiscală, Constantin Mavrocordat revenea la sistemul ruptei în patru sferturi, practică anterior de Antioh Cantemir (în a. 1700), Constantin Brâncoveanu (în a. 1701), Nicolae Mavrocordat (în a. 1710), Mihai Racoviță (în a. 1723) și Grigore II Ghica (în a. 1726-1733).

Din cauza cerințelor mari din partea Porții, domnitorul a fost nevoit să încalce prevederile reformei, iar numărul sferturilor era împărțit până la 6, apoi până la 8. Documentele istorice atestă că birul plătit de Constantin Mavrocordat, pentru a nu fi numit peste Țara Românească un alt Domn, era de 100.000 de parale, iar suma de 959.500 de parale pe an ca bir curat, ca poclon de *Bairam* [10, p. 283].

Conform acestei reforme, boierimea, ca clasă privilegiată, se bucura de renta în bani și muncă din partea țăranilor. Boierii cu dregătorii înalte au fost scutiți de plata birului, iar Hrisovul domnesc din anul 1742 a stabilit salarii acestora. Totodată, neamurile – copiii boierilor, plăteau o dare fixă, mai mică decât birul. Ruptașii erau o categorie socială ce plăteau o dare fixă, stabilită în patru rate. Curtenii și călărașii își pierd privilegiile, fiind supuși la plata dijmei și prestarea boierescului. În această perioadă, din cauza fiscalității mari, sărăcește și clerul. Situația se înrăutățește și la orășeni, care erau obligați să presteze dări față de stat, dijma, dări și prestații feudalilor. Obligațiile țăranilor se măresc, pe lângă dijma, prestau boierescul, care în anul 1766 s-a stabilit la 12 zile pe an, în anul 1777 s-au mai adăugat 2 zile, iar către anul 1805 boierescul s-a mărit până la 36 de zile pe an [5, p. 87].

Ca efect al acestui regim, observăm că Poarta a intensificat o exploatare economică a Moldovei și Valahiei, mărinind obligațiile financiare, a stabilit un control drastic asupra comerțului, a mărit tributul de la 65.000 de taleri în anul 1711, la 260.000 de taleri în anul 1777 pentru Moldova, iar pentru Țara Românească, în anul 1777, tributul era de 300.000 de taleri. Pe lângă acestea domnitorii plăteau sume enorme în calitate de peșcheșuri (cadouri), de *geai-gear* (confirmare la domnie) [11, p. 74].

Concluzii. Generalizând, acele categorii de obligații fiscale care au existat în diferite perioade de referință, putem conchide că instaurarea dominației otomane a avut un impact negativ asupra comunității române, care s-a reflectat asupra tuturor categorii sociale, în special asupra țăranilor care erau dependenți atât de stat, cât și de feudalii lor.

Referințe bibliografice

1. Coptileț V. Istoria dreptului românesc (perioada antică, medie și modernă). Chișinău: Ed. CEP, 2012. 270 p.
2. Bantuș I., Bantuș M. Istoria statului și dreptului Republicii Moldova (curs de lectii). Chișinău: Ed. Reclama, 2001, 182 p.
3. Dragnev D., Gonța Gh. Istoria medie a românilor. Chișinău: Ed. Civitas, 1997, 191 p.
4. Revista de Istorie, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Tom. 30, august, 1977, nr. 8.
5. Aramă E., Coptileț V. Istoria dreptului românesc. Chișinău: Ed. Tipografia Centrală, 2012, 286 p.
6. Manea M., Adrian Pascu ș.a. Istoria Românilor. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1999, 400 p.
7. Daicoviciu H., Teodor P., ș.a. Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până la revoluția din 1821. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1998, 192 p.
8. Matei H.C., Constantiniu F., ș.a. Istoria României în date. Chișinău: Ed. Crai-nou, 1992, 305 p.
9. Tanasă Gh., Arsene Șt. Gh. Istoria Românilor. Epoca antică și medievală. Culegere tematică școlară. Chișinău, 1993, 224 p.
10. Iorga N. Istoria Românilor. Chișinău: Ed. Universitas, 1992, 398 p.
11. Certan E., Moiseev I., ș.a. Istorie, Chișinău: Ed. Univers Pedagogic, 2006, 208 p.